

Groninger plattelandsleven

Op de boerderij waren behalve de meiden en de knechten, die intern waren, ook nog de arbeiders met een eigen huishouding. De man kreeg overdag bij de boer de kost. Het kwam dikwijls voor, dat de vrouw thuis, voor zich zelf en voor de kinderen de kost moest opscharrelen. Hierdoor ontstond er een verschil in de leefwijze tussen de man en zijn gezin. Terwijl de man genoeg en krachtig voedsel kreeg, moest de vrouw zuinig zijn met de etenswaren, wat de nodige gevolgen had. Ook kwam het natuurlijk voor, dat de arbeiders voedsel meenamen van de boerderij. Hoe het ook zij, 't arbeidersgezin moest zuinig zijn. Elk dubbeltje moest eerst "een paar maal omgedraaid worden" eer het zou worden uitgegeven. Om u een idee te geven hoe de inkomsten en uitgaven van een arbeidersgezin, medio de 19-eeuw, er zo ongeveer uitzagen, hierbij de volgende staatjes:

Een zichter

INKOMSTEN	
Daghuren over 30 weken à f 3,—	f 90,—
Daghuren over 21 weken à f 2,50	51,50
Verdiensten met aangenomen werk	30,—
Voor 5 zak aardappelen à f 2,25	11,25
Voor 6 zak gele wortels à f 0,60	3,60
Voor 4 mud opgezochte gerst à f 4,—	16,—
Voor een 1/2 mud opgezochte tarwe à f 7,—	3,50
Voor een 1/2 mud opgezochte rogge à f 6,—	3,—
2 Jammeren à f 4,—	8,—
Voor de helft der wol van een schaap	2,—
Inkomsten der vrouw	72,—
	f 290,85

UITGAVEN	
Huur der woning	f 30,—
3 wagens turf	15,—
Kleding	60,—
Winkelwaren	80,—
Brood	30,—
Vet en schaaivlees	30,—
Werkgereedschappen	5,—
Vertering bij feestelijke gelegenheden	5,—
Doktersloon	10,—
Onderhoud meubelen, keukens, tafelgereedschap	5,—
Onvoorzien uitgaven	20,—
	f 290,—

Uiteraard is dit maar één voorbeeld. Van gezin tot gezin waren de inkomsten en uitgaven verschillend, maar toch geven bovenstaande gegevens ons een aardig beeld van wat er in zo'n huishouding omging. Niet alleen de arbeiders moesten zuinig zijn, ook de landbouwer in de vorige eeuw kon er maar niet op los leven.

Men moet niet vergeten, dat de gemiddelde opbrengsten van de produkten van ruim honderd jaar geleden niet te vergelijken zijn met de huidige opbrengsten. Daar waren allerlei oorzaken voor aan te wijzen, waarvan we u er enkele willen noemen: allereerst de zo gevreesde veepest, die dikwijls een omschakeling van het bedrijf naar de akkerbouw bewerkstelligde. Deze omschakeling bracht weer de nodige moeilijkheden en problemen met zich. Zo was het gebruik van de kunstmest nog niet bekend, of kwam geleidelijk op gang. De waterbeheersing was slecht, drainage kwam omstreeks 1850 in zwang. De mechanisatie in de landbouw kwam slechts langzaam op gang. De landbouwprodukten verwerkende industrieën kwamen schoorvoetend opzetten. We denken hierbij b.v. aan de zuivelfabrieken, strokarton- en suikerfabrieken. Het was de landbouwer Geert Reinders op Groet-Zeewijk onder Warffum die in 1850 als eerste proeven nam met drainage. In 1894 nam boer W. L. Dijkhuis te Vierhuizen in de Marne reeds de eerste proeven wat betreft ondergrondse ontwatering d.m.v. rijshout en stro. Ook omstreeks 1850 nam evenals Reinders de eerste proeven met uit Engeland afkomstige aardens buizen voor drainage. De drainage maakte de zg. "middensloten" in de akkers overbodig. De middensloten en greppels groef men ter bevordering van het bovengrondse waterafvoer. Voor de bewerking met eggen of ploegen waren deze middensloten lastige obstakels en gaven bovendien dikwijls vuile wallen. Na de komst van de veelgeprezen en nuttige drainage, duurde het tot ongeveer 1900 voor de laatste middensloten verdwenen waren. Trouwens de gehele oppervlaktewaterbeheersing werd aan het eind van de vorige eeuw enorm verbeterd: er kwamen meer stoomgemalen en de gehele waterstaatkundige toestand van het Gronings-Drents gebied kreeg een geheel nieuwe opzet en daarmee tevens een grote verbetering.

GESCHEURD . . .

De oppervlakte van het grasland was in de 19-eeuw groter dan nu. In bepaalde weidegebieden, waar de grond te laag en te zwaar was, bleef het grasland, maar gronden die wel geschikt bleken voor bouwland zijn in de loop der jaren heel veel verschrompeld. De invoering van kunstmest, waardoor men niet meer zo afhankelijk was van stalmest, was daar niet vreemd aan. In 1833 werden per 100 ha grasland 94 stuks vee gehouden. In 1900 140 stuks en in 1938 meer dan 200 stuks rundvee. Men zou zich terecht kunnen afvragen hoe het mogelijk is, dat hetzelfde grasland nu zoveel meer dieren kan voeden dan vroeger. Het grasland is echter in de loop der jaren (de moderne methode van het inkullen van het gras, het omweldingsstelsel en bemesting en grasdrogen) is een hoger rendement van het beschikbare gras mogelijk gemaakt.

Ook de ontwikkeling der rundveeteelt is met sprongen vooruitgegaan door het oprichten van de rundveestamboeken. De stamboeken zijn keurende stamboeken: zij passen zelf een selectie toe. Een dier kan slechts worden opgenomen wanneer het behalve aan minimum eisen wat exterieur betreft, is opgenomen in het register voor jongvee, wat betekent dat omtrent de vader en moeder de nodige gegevens bekend zijn.

SCHOFTEN . . .

We laten nu de veehouderij verder maar rusten, en bepalen ons weer tot de "boer op de akker". Immers het grootste deel der landbouwbedrijven in Noord-Groningen zijn akkerbouwbedrijven. Ook vroeger, in de vorige eeuw, was het hard werken op de akker. Dit gold vooral voor de knechten, arbeiders en de buitenlandse werkkrachten.

In de zomertijd, de tijd dat de werkzaamheden op de akkers verricht moesten worden, werkte het boerenfolk in werktijden van drie "schoften". De eerste schoft begint 'smorgens om half vijf en duurt tot zeven uur of "brijtijd", dan nuttigde men het ontbijt, waarbij gewoonlijk brij (karnemelkseppap) gegeten wordt. De tweede schoft loopt van acht tot 'smiddags twaalf uur. Men houdt dan het middagmaal of "ballastschietsen" en gaat een poosje rusten. Om half twee begint het derde schoft, die eindigde om zes uur. De beëindiging van de dagtaak noemt men "holdert". De huisklok van de landbouwer regelt zich bij de tijdverdeling naar "het lengen en korten der dagen" en wijkt soms behoorlijk af van de dorpsstorenklok.

Vooraf voor de tijd, dat de machine zijn intrede op de akker nog niet had gedaan, was er voor het boerenfolk veel "werk aan de winkel". Een belangrijk onderdeel van dat werken op de akker was de oogst. Het oogsten van de landbouwgewassen was en is het hoogtepunt in het boerenleven. Hiervoor heeft men de grond bewerkt, gezaaid en geweid. Het is voor de landbouwer steeds weer een belevenis zijn produkten te mogen oogsten. Daarbij hoopt hij op een goede opbrengst en "last but not least" . . . op goede prijzen. Dit is hedentendage zo maar vroeger idem dito.

Ook in de vorige eeuw werden aardappels verbouwd. De Jammen waren tot plm. de consumtie-aardappels. Tot de oudste soorten behoorden: "de laange geelen", "de roole vlint'n", "zummerrooden", "bremer rooden", "börgermunsters", "de blauw'n", "de kroepers" en nog vele anderen. Namen van aardappelrassen, die de meesten van ons onbekend voorkomen. Meer bekend waren aardappelrassen uit de latere jaren van de 19-eeuw. Hiervan willen we noemen: "richters", "imperator", "eigenheimer", "turken", "Groninger kronen", "Bevelanders", "bravo", "noordeling" en de nog steeds hoog gekwalificeerde "rode star".

Het rooien van de aardappels gebeurde in handkracht. Een opsteker ging de "krabers" voor. De krabers halen de aardappels met de handen uit de grond. Tijdens deze werkzaamheden werd "in rieg'n" gerooid.

Veel aardappels gingen naar de fabriek. In 1843 richtte W. A. Scholten zijn eerste aardappelmeelfabriekje "Eureka" op (in Foxhol). Wanneer de "eerdappelkrabers" de laatste akker "der oet hadd'n", kregen ze van de boer een zg. "eerappelmoal", dikwijls werd getrakteerd op chocola

Aarbaldershoeske
(Sik staat ten 't uur)

In de loop der jaren zijn verschillende landbouwgewassen verdwenen en deden nieuwe gewassen hun intrede.

Tot de verdwenen soorten behoren o.a. de gepote mangelwortels en de hop. In de vorige eeuw verbouwde men naast de granen als tarwe, gerst en haver, peulvruchten o.a. erwten, paardeboben, wasle bonen, koolzaad, vlas en klavensorten. Ook nam men proeven met de verbouw van kanariezaad, blauwmaanzaad en karwijzaad. In de crisjaren van 1880-1890 ging men er steeds meer toe over suikerbieten te verbouwen.

Deze teelt werd vooral uitgebreid, toen na 1900 de suikerbietenfabrieken werden opgericht. Voordien werden ze op kontrakt verbouwd, o.a. met de fabriek te Lemerberg (de eerste).

Vastbinden van de ponterboom

Foto's: Paul Wernekinck

Tekst: J. Rittersma

Aflevering 8

ZAIS . . .

Voordat de eerste zichtmachine zijn intrede deed, werd het koren met de hand gemaaid. Dit maaien gebeurde land ook nooit van "het koren maaien", zoals de Hollanders dit pleegden te doen, maar van "het koren met een zg. "zicht". Daarom sprak men in het groninger zicht'n". Maaien gebeurde in Groningen met de "zais" of "swaa".

De zicht is een soort sikkel, met aan het handvat een blad. Behalve de zicht gebruikte de zichter de zg. "wel-lat". Met de zicht in de ene en de wellat in de andere hand, zichte de zichter de korenakker. Het graan werd op boer'nwoagens met houten wielen met ijzeren beslag, naar de schuren gereden. Men kende de zg. "lange wagen met opzetten aan weerskanten", ook wel "dikwoagn" genoemd. Het koren op de wagen werd vastgebonden d.m.v. een "ponter" of ponterboom, die in de lengterichting van de wagen over het koren lag. De ponter werd voor en achter vastgebonden door resp. de "veur- en achterbin": twee sterke touwen.

In de schuur op de "dörsdeel" werd het koren gedorst. Oudtijds geschiedde dit met zware stokken, later met de vlegel en weer later met het dorsblok. Toen het dorsen met vlegels moest gebeuren, hielden deze werkzaamheden de boer en zijn knechten dit de gehele winter praktisch bezig. Men begon zodra de werkzaamheden op het land waren afgelopen en men moest gereed zijn met Sint Gregorius (12 maart). Vroeg in de morgen al hoorde men de twee-, drie- of vierslag. Als op Gories (st. greg.) het dorsen niet afgelopen was, dan zetten de burenen die morgen een stroman voor de deur met e enoude jas aan, een oude strohoed op en een briefje in de hand met als tekst b.v.:

Geef mij wat brij en bonen,
Dan zal ik je helpen
Te dorsen en te schonen

Ook werd het koren (b.v. koolzaad) op het land gedorsen. Men vond dat tijdens het vervoer naar de schuur te veel zaad onderweg verloren zou gaan. Men spreidde op het veld een zaadkleed uit, dat meestal gemaakt was van grof linnen. Een plek van ongeveer 30 bij 30 meter werd daartoe van stoppels ontdaan en geëffend. De schoven werden opgehaald in een draagkleed van drie bij 3 meter, dat door twee man naar het zaadkleed werd gebracht. Op dit zaadkleed werden de schoven in een kring gelegd en daarover trokken twee paarden

een "rolblok". Onderwijl stonden er mannen met gaffels binnen de kring en buiten de kring, die het stro moesten schudden. Men had voor dit werk veel volk nodig, de ambachtslieden uit het dorp deden er aan mee, niet om loon; 't was "plezierdorsen".

Het was zwaar werk en de hele dag door werd een stevige borrel gedronken. 's Middags kreeg men op het land wittebrood met dikke boter, gevolgd door "zoepenbrij met stroop en anijs". Onnekes vertelt van het kooldorsen in Hunsingo: „De kleedbaas wordt hupman baas, die het gedorse stro op een hoop moet vijlen. In of korweg genoemd; verder heeft men nog de honde-tijd toen men nog met vlegels dorste, had de hupman een soort van onderbestuurder naast zich die "om-meluut of omeluut" genoemd werd. Hij was de voor-naamste van de dorsers en gaf aan zijn kameraden het teken om van de ene "leg" in de andere te gaan, door het uitspreken van het woord "om".

De komst van het dorsblok in 1812, toegepast door Douwe Martens Tenstra op het Ruizezand was het begin van het einde van het vlegeldorsen. Dit wentelblok rolde eerst over het zaadkleed op de akker, maar weldra ook op de dörsdeel in de schuur.

's Avonds kwam men bij de boerin thuis op de grote feestmaaltijd. Men at gort met stroop, schink zoveel men wilde, en dikke ries of riezebrij. Vooral op het Hoogeland was de gewoonte eerst "klont" te eten (Jan in de zak). De saus was stroop met azijn en gesmolten boter. Na de klont, aardappels met stip en veel vlees en tot besluit zoveel "melkentwaibak" als men maar verorberen kan.

Zo eindigde het feestmaal ter gelegenheid van het oogstwerkzaamheden. De oogst als één der hoogtepunten van het plattelandsleven in de vorige eeuw.